

відбувається не спрощення сприйняття, а передусім актуалізація уваги реципієнта, виділення висловлення.

Експресивне навантаження ланцюжків номінативних речень залежить від:

- 1) кількості номінативних речень, об'єднаних у ланцюжок;
- 2) форми репрезентації головного члена номінативного речення (непоширені, поширені);
- 3) лексичного значення головного члена та його поширювачів;
- 4) способу поєднання номінативного речення в ланцюжку;
- 5) місця ланцюжків у структурі тексту (загального висловлювання).

При цьому кількість номінативних речень у ланцюжку – прерогатива цілком авторська. Кожне нове, наступне в ланцюжку речення призводить до наростання експресії, максимального напруження емоцій та уваги реципієнта, завдяки чому досягається гіперболізація, метафоричність, психологічна напруга, а отже, реалізується прагматичний потенціал усього висловлювання.

Література:

1. Багмут А.Й. Семантика і інтонація в українській мові. – К., 1991. – 168 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004. – 344 с.
3. Грищенко А.П. Номінативні речення // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С. 384-385.
4. Кононенко В.І. Стилiстичний аспект синтаксису // Слово і труд. – К., 1976. – С. 17-121.
5. Сковородников А.П. Цепочка номинативных предложений // Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник. – М., 2003. – С. 747-749.
6. Ширяев Е.Н. Номинативное предложение // Русский язык: Энциклопедия. – М., 1997. – С. 269.

Т. М. Сидоренко

СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ РУХУ ТА ПЕРЕМІЩЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА)

На матеріалі української мови питання семантичної класифікації дієслів висвітлювалося в роботах О. О. Потебні, В. М. Русанівського, А. П. Загнітка, С. О. Соколової, Н. М. Мединської. Розглядові питань, пов'язаних з аналізом дієслівної лексики, присвячені дослідження зарубіжних авторів: Н. С. Авілової, М. Гіро-Вебера, Анни А. Залізняка, Л. І. Ройзензона та ін. Актуальним залишається подальше поглиблене дослідження дієслівної лексики на широкому лінгвістичному матеріалі з особливою увагою до таких питань, як склад лексико-семантичних груп дієслів, сполучення їх з іншими компонентами в структурі простого речення та особливості вживання дієслівних одиниць у текстах авторів ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема у творчому доробку І. Франка.

На особливу увагу заслуговує складна за своєю природою лексико-семантична група дієслів руху, її значеннєві модифікації, зумовлені сполучуваністю із префіксами та конфіксами просторового й аспектуального значення.

Мета роботи полягає в з'ясуванні семної структури та словотвірних моделей та їхнього функціонування в творах І. Франка.

Дія, яка репрезентує рух, має різний ступінь тривалості в часі: відбувається за дуже обмежений проміжок часу, майже миттєво (*злетіти, збігти*), чи, навпаки, тривала щодо часового вираження (*розбігатися, попоходити*); реалізується як один акт дії (*пробігти, йти*) чи являє собою членовану кількість актів (*політати кілька років штурманом на літаку*). Отже, лексико-семантична група дієслів руху виленовується на основі критерію: «рух, переміщення суб'єкта в певному напрямку за визначений (чи необхідний) інтервал часу».

За основу виділення лексико-семантичної групи дієслів руху бралися такі опозиційні ознаки: полісемічність / моносемічність дієслівних лексем; інтенсивність дії / неінтенсивність дії; реалізація дії багатьма суб'єктами (істотами) / одним суб'єктом; спрямованість / різноспрямованість дії; дієслова самостійного переміщення суб'єкта / дієслова спільного переміщення «суб'єкта-об'єкта» або «суб'єкта-суб'єкта»; вияв просторових значень префіксальним способом / вияв аспектуальних значень.

Ядро лексико-семантичної групи (далі ЛСГ – *Т. С.*) дієслів руху становить мовна одиниця (денотат), нейтральна щодо вияву інтенсивності, узагалі позбавлена будь-яких конотативних відтінків, – *йти*, яка реалізує семантичну тему групи «рухатися, переміщуватися в просторі» і навколо якої об'єднуються всі інші дієслова руху, переважно синоніми, котрі охоплюють усю шкалу градації ступенів інтенсивності, містять у своєму значенні лексично-емоційні нашарування. Чим більший ступінь інтенсивності виявляє дієслівна одиниця на лексичному рівні, тим віддаленіша вона від ядра тематичної групи.

Структура лексичного змісту безпрефіксних дієслів руху складна й різнопланова.

Аналіз семантики розглядуваних дієслівних одиниць, за основу якого взяті властивості їх зовнішніх валентних зв'язків, дозволив виділити такі тематичні групи:

а) виконання дії на позначення переміщення відносно часової шкали: *Хвильку йшли ще так у парі* (1976, V, с. 144); *На другий день женуть наші пастухи худобу на пасовисько...* (1950, II, с. 49);

б) рух у просторі безвідносно до часових характеристик: 1) по землі: *Йшов Іван у ліс із сокирою за ременем та й бурчав і кляв ненастанно* (1950, III, с. 127); *Платні ніякої не жадаю, коли мене панна ця відправить, то підугеть...* (1950, III, с. 163); *Я не біг, хоч чулося – летів би, але йшов і йшов, не оглядався* (1976, V, с. 275); 2) у повітрі: *І летять із гебрайських шатрів затурбовані зори, мов гонці, до гіганта того на осяяні гори* (1968, с. 76);

в) вияв руху в абстрактному значенні: *Ще аллах за мене дбає, його ласка шкандибає по шляхах моїм усім!* (1976, V, с. 162); *Час повзе, повзе помалу, з битви вісточки нема* (1955, VI, с. 275);

г) переміщення за допомогою механічних засобів: а) по воді: *Вставай, отче Миколо, та ходімо в діброву, та збудуймо корабель, будем душі возити* (1955, VI, с. 79); б) по землі: *Будем, пане, вдвох їздити по світові на тому пристрої, що пан Ващук склав* (1976, V, с. 174);

д) переміщення суб'єкта (не завжди бажане) під впливом зовнішніх чинників – інших суб'єктів: *Він веде його до хати, просить ласкаво сідати, ставить льоди і шербет* (1976, V, с. 168).

Зовнішня валентність дієслів руху є головним показником для виділення семантичних мікросистем на позначення спрямованості / різноспрямованості дії. Так, дієслова *бігати, ходити, їздити, катати, плавати, лазити, блукати, блиндати, чвалати, гасати, волочитися* тощо представлені певною кількістю кратних дій, які часто передбачають повернення до початкового пункту руху (напр., *бігати вперед-назад*). У семантичному значенні дієслів, які не містять вказівки на спрямованість руху, актуалізується лише компонент багатократності дії, напр.: *Навіть циголь у своїй клітці ціпотів жалібно та перхав по кутках, неначе не міг дивитися на людську муку* (1951, V, с. 264); *Ведє цар військо рядами... Наперед Радка чвалає, конем найкраще гасає* (1955, VI, с. 70).

На периферії цієї групи знаходяться дієслова, які розвивають значення руху як одне із вторинних за умов відповідного контексту (*моторний човен буксує по річці, як шука*, тощо). Аналогічний приклад в І. Франка: *Та й найлютіший ворог, бог зарази, Огнений, пагубний, гуля по місті* (1955, XV, с. 14).

Сему спрямованості набувають аналізовані дієслова за певного лексичного оточення, якщо зазначається мета виконання дії: *Чимало сліз, повірте, вже пролив я, і не одних турбот я манівцями блукав (із якою метою?), шукаючи рятунку стежки* (1955, XV, с. 15).

Отже, виділення ЛСГ безпрефіксних дієслів руху базується на ступені вияву інтенсивності твірною основою, протяжності виконання дії на часовій осі та спрямованості / неспрямованості дії на реалізацію певної мети.

У текстах І. Франка безпрефіксні лексичні основи дієслів руху виявляють внутрішню потенцію до сполучуваності з лексико-семантичними варіантами префіксів. Це префіксальні компоненти як із просторовим значенням, так і префіксальні морфемі та суфікс *-ну-*, що реалізують категорію аспектуальності – вносять додаткові семантичні значення результативності, інтенсивності дії або кількісного її вияву.

Префікс і твірна основа – це дві рівновеликі самостійні одиниці, які є носіями певного лексичного значення. Їх взаємодія, урахуваючи недієслівні лексичні засоби, визначає семантику префіксального дієслова або його лексико-семантичного варіанта як виразника процесуальної ознаки. К.Г.Городенська зазначає, що за структурними параметрами префікси характеризуються сталою в слові позицією – препозитивною щодо кореня;

префіксальні морфеми більш автономні в морфологічному плані, ніж суфікси, оскільки приєднуються до цілого слова будь-якої частиномовної приналежності; на семантичному рівні префікси виділяються узагальненим характером значення, їх семантико-словотвірні варіанти менше залежать від значень твірних основ [3, 36].

Префікс у дієслові конкретизує практично кожен безпрефіксну основу, підводячи її під певний значеннєвий тип.

Мова передає просторові значення різними засобами, які активно вивчає сучасна лінгвістична наука, дієслівні префікси є лише одним із таких засобів [6, 153].

Опис значень дієслів руху вимагає певної систематизації компонентів значення. Парні дієслова руху прийнято розрізняти за характеристикою напрямку руху: «в одному напрямку» – дієслова односпрямованого руху, та «в різних напрямках» (туди й назад) – дієслова різноспрямованого руху. Важливою ознакою для префіксальної сполучуваності є наявність або відсутність об'єкта переміщення. У кожній ЛСГ актуалізовані власні просторові орієнтири: стосовно вихідного та \ або кінцевого пункту руху, у горизонтальній чи вертикальній площині; стосовно об'єкта, що має певний зовнішній та \ або внутрішній об'єм та ін. Отже, для аналізованої групи значень актуальним є один із просторових параметрів, решта ж до уваги не беруться.

Узявши за основу класифікацію С. Соколової, виділяємо такі ЛСГ орієнтації дії за допомогою дієслівних префіксів: орієнтація руху в: а) горизонтальній площині; б) вертикальній площині; в) радіальних напрямках; г) відносно предмета з внутрішнім об'ємом; д) відносно предмета із зовнішнім об'ємом; е) спрямування дії на об'єкт із певними параметрами [6, 156-158].

Орієнтація руху в горизонтальній площині

Орієнтація руху в горизонтальній площині передбачає наявність початкового та кінцевого пунктів руху, які сприймаються безвідносно до їхньої форми, об'єму тощо.

Віддалення від початкової точки руху. До такої орієнтації руху з опрацьованого нами фактичного матеріалу належать дієслова з префіксом **від-** (*відлетіти, відповзти, відсунутися*): *Борис з якимось переляком глянув на неї [пані], і, не кажучи й слова більше, звільна відійшов* (1950, III, с. 450); Іноді присутній актант зі значенням напрямку, однак загальне значення віддалення від початкової точки руху зберігається, напр.: *Так з Отаманом поладнавши і даруночки прийнявши, відійшов Бассім домів* (1976, V, с. 170).

Префікс **ви-** (*вилетіти, вибігти*). Значення віддалення від початкової точки руху актуалізується лише в дієслів односпрямованого самостійного руху з локативним актантом, що вказує на кінцеву точку руху: *Патер Гаудентій, одержавши таку місію, вирушив з Риму до Варшави* (1950, II, с. 147); *Аж ось нарешилі, пізно вже вночі, відчинилися двері і почали один за другим викочуватися пани до своїх брочок, щоб їхати додому* (1950, II, с. 53).

Префікс **по-** (І. Франко як його аломорф використовує префікс **пі-**) (побігти, полиннути, помчати, поїхати). Просторова характеристика «рух у напрямку від об'єкта» увиразнюється аспектуальним значенням початку дії: *Серце Калиновича шалено закалатало в грудях, і наляканий канцелярист, немовби сполоханий загнуданий кінь, помчав уздовж коридору до виходу* (1979, XVII, с. 297-298); *Залопотіли його [гостя] кроки по подвір'ю, загавкали пси і кинулися йому наздогін, а з пивниці добувалося важке стогнання Петрія, що, одержавши смертельну рану в груди, покотився вниз і випустив із рук свічку, яка тут же й погасла* (1951, V, с. 145); *Громада, говорячи та бесідуючи, потюпала громадками за ними [старостою та панотцем], збиваючи куряву на гостинці, мов стадо волів* (1951, V, с. 160).

Наближення до кінцевої точки руху. Префікс **при-** (прибігти, приблукати, привезти): *З дерев опадали листки, коли я прибув до німецького краю* (1955, XV, с. 508). Актант з указівкою на кінцевий пункт руху може бути виражений імпліцитно: *Він просив Стефана і Максима лишитися з ним через ніч коло слабого, але газди всі обіцяли прийти, скоро поїдвоять худобу додому* (1951, V, с. 205); *О, я знаю, що пригнало ту сестрицю білолицю через гори, через море, через ті великі води* (1976, V, с. 14).

Префікс **над-** (надійти, надлетіти, надбігти). Мотиватори в цьому випадку – парні дієслова односпрямованого руху (за винятком *брести*), як правило – самостійного пересування суб'єкта: *Вкрили поле, скали й кручі, а мушки тоті блискучі хмаров тягнуть, надлітають, нас стісняють, оточують* (1955, XV, с. 402); *А в тій хвилі надбігла Горпина, надбігли стражники, і всі остовпіли на страшний вид...* (1951, V, с. 112).

Префікс **до-** (долетіти, доповзти, добігти). Мотиваторами за звичай є дієслова односпрямованого руху, напр.: *Вчасно допливли ми до Вижниці* (1976, V, с. 274). Цього значення набувають дієслова, для яких значення спрямованого руху є вторинним, а передусім вони вказують на спосіб пересування [7, 160]. Актант зі значенням кінцевої точки руху є обов'язковим із семантичного погляду, але в реченні може бути відсутнім і відновлюватися з контексту: – *Хата вікном утікла, – біжим, може, ще й догонимо! І оба браття вибігли* (1979, XVII, с. 297-298); – *Доброго полудня! – поздоровив його жидок, що дігнав його [Петрія] по дорозі* (1951, V, с. 14).

Префікс **під-** (підвести, підійти): *Ми підійшли – кінь посеред роздрухотаних саней* (1951, V, с. 204).

Префікс **на-**: *Сорок літ проблукавши Мойсей по арабській пустині, наблизився з народом своїм о межу к Палестині* (1968, с. 15).

Досягнення кінцевої точки руху. Префікс **за-** (забігти, зайти, затягти). Дієслова з цим формантом часто мають додаткові відтінки значення – побіжності дії («ненадовго», «мимохідь»), мотивації дії («з метою відвідати», «з метою забрати із собою»). Мотиваторами виступають тільки дієслова односпрямованого руху (об'єктні / безоб'єктні), які мають відповідну пару зі значенням різноспрямованого руху, напр., Марта: *До мене лиш частенько забігай, тут нищечком у стрій вберися, пред дзеркалом з годинку проходися...* (1955, XV, с. 402).

Рух від початкової до кінцевої точки руху (з одного місця в інше). Префікс *пере-* (*перелетіти, перейти, перебігти*) у префіксальних дієсловах, мотивованих безоб'єктними дієсловами руху, обов'язковим є локативний актант на позначення кінцевої точки руху, в об'єктних дієслів руху він факультативний; акцент з указівкою на початкову точку руху як правило імпліцитний, напр.: *Але, на жаль, як на боці глядачів, так і на лаві присяжних помітив окремі посмішки, що перелітали з обличчя на обличчя* (1979, XVII, с. 297-298).

Орієнтація руху у вертикальній площині

Вертикальна орієнтація руху відбувається у двох напрямках – згори до низу та знизу догори.

Значення спрямування дії вгору реалізує префікс *ви-* (*вибігти, вийти, вилізти*) лише в поєднанні з дієсловами-мотиваторами, що передають односпрямований рух суб'єкта: *Місяць саме викотився в повнім срібнім блиску на небо* (1951, V, с. 178).

Префікс *під-* (*підвести, підтягти, підлетіти*): *Вже сонце геть-геть підійшло на небі* (1950, II, с. 143).

Префікс *з- / с-* (*збігти, скотитися, злетіти*) з указівкою на рух униз, напр.: *І мені там стало спокійніше на душі, я відітхнув глибоко, мов тягар який з плечей скотився* (1976, V, с. 274).

Дієслівна лексема *зійти* може репрезентувати дію на позначення руху угору / униз (*зійти* по драбині на горище / з горища), тому вона знаходиться в зоні периферії цієї ЛСГ, напр.: *Незважаючи на те, Ленько серед густої пільми зійшов по сходах до пивниці* (1951, V, с. 144).

Орієнтація руху в радіальних напрямках

Напрямок дії від центру. Префікс *роз-* (*розвезти, розігнати, розволокти*): *– Не вільно кричати! Розходіться! – не то кричав, не то благав поліціант* (1950, III, с. 310); *Ви розвієтесь світ здобувать, його соки і скарби* (1955, XV, с. 97).

Напрямок дії з різних боків до центру. Це значення актуалізують префікси *з-, за-*, конфікс *зі-...-ся* (*зігнати, зійтися, зібратися*): *Круг неї [молодої пані] тож і громадилися молодші з товариства, і швидко там зійшлася купка* (1951, V, с. 260); *Залу суду почала повільно заповнювати публіка* (1979, XVII, с. 297-298). Оскільки лексема *заповнювати* актуалізує значення пересування у просторі лише за умов певного контексту, вона знаходиться на периферії розглядуваної ЛСГ.

Орієнтація руху відносно предмета з внутрішнім об'ємом

Для такої орієнтації суттєвим є лише внутрішній об'єм предмета, тобто наявність у ньому певної порожнини або уявлення про таку порожнину [7, 173].

Рух усередину. Префікс *в-* (*вбігти, ввійти, в'їхати*). При таких дієсловах обов'язковим є актант із локативним значенням: *Увійшов президент – голова трибуналу зі зв'язкою паперу під пахвою, а за ним – обидва адвокати* (1979, XVII, с. 297-298); *А хлопці тим часом, як вихор, ускочили в кукурудзу і тільки зашелестіли високим бадиллям* (1979, XVII, с. 218).

Рух назовні. Префікс **ви-** з указівкою на рух назовні (*винести, викотити, вийти*). Значення спрямування дії зсередини назовні в більшості випадків передбачає експліцитні актанти початкового й кінцевого пункту руху (або хоча б одного з них, який є важливішим для мовця): – *Возьміть його [Бенедя], винесіть отам на вулицю!* – крикнув вкінці Леон (1951, V, с. 265). *Зараз вибігли з цукорні два челядники моторні, щоб Бассіму помагати* (1976, V, с. 168).

Орієнтація руху відносно предмета із зовнішнім об'ємом

Рух суб'єкта відбувається навколо певного об'єкта, повз нього або під ним.

Рух навколо об'єкта. Така дія поширюється на весь об'єкт, повністю охоплює його і репрезентується лексико-семантичним варіантом префікса **о- / об-** (*оббігти, обвезти, обійти*). Дієслівним одиницям притаманне власне значення руху навколо об'єкта, часто з семантичним відтінком 'з усіх боків': *Князь був молодий і бравий, та половці в одній хвилині полк довкола обступили, танець почали кровавий* (1976, V, с. 326).

Спрямування дії на об'єкт із певними параметрами. За такої орієнтації, як зазначає С. Соколова [6, 181], власне параметри предмета, на який спрямована дія, не суттєві. Важлива сама їх наявність, і можливість їхньої модифікації під впливом дієслів руху. Ця група представлена префіксом **на-** (*налетіти, найти, набігти*): *Бачилось, що разом з дамами налетів на товариство дух нуди і якоїсь силюваної здержаності, котра нікому ні нащо не здавалася* (1951, V, с. 260).

Широкий діапазон семантичних характеристик поля аспектуальності (кількісно-часового вияву дій) втілюється в складній ієрархічній системі засобів вираження аспектуальних значень, які актуалізуються, зокрема, на рівні лексики та словотворення. За проведеними дослідженнями з'ясувалося, що префіксальних дієслів руху – реалізаторів аспектуального значення – в опрацьованих текстах значно менше чисельно порівняно з дієслівними дериватами руху, що містять семи з указівкою на просторові орієнтири.

Типовими серед них є дієслова руху на позначення:

а) кумулятивної дії з формальними показниками – префіксом **на-** та конфіксом **на-...-ся**, що реалізують семи: 'накопичення об'єктів дії – істот або предметів – у певному осередку' (*навезти, наволокти, назганяти*). Ознакою цих дієслівних лексем є сполучуваність з обставинними поширювачами *купа, тьма, багато, повно*, напр.: *Орли та Яструби наловили Курей, Вовки та Ведмеді нарізали Овець, Телят і нанесли цілу купу перед нового царя* (1950, III, с. 95); 'чисельність суб'єктів, що чинять дію' (*найти, напливти, настягуватися*) напр.: *Почали вони [кавалери] до неї налазити, не давати їй спокою* (1951, V, с. 315).

На периферії цієї групи функціонує досить продуктивна група дієслів руху з кумулятивно-дистрибутивним відтінком. До цієї групи належать дієслівні похідні одиниці, у структурі яких виділяється подвійний префікс **пона-**, хоч насправді з власне словотвірного погляду в них функціонує префіксальний формант **по-**, приєднаний до твірної основи, у складі якої

наявний префікс *на-*, тобто: *по* + *наносити* → *понаносити*. Значенням складнопрефіксальних дієслівних дериватів властивий відтінок експресивності у вираженні дії. Вторинний префіксальний компонент виконує функцію “нарощувача” додаткового семантичного відтінку в похідній моно префіксальній лексемі, однак не впливає на видоутворення (*поналовлювати, понавозити, понаносити*): *З великої розкоші забавжав нарешті побачити біду [панич] і вчора мало що весь дім не перевернув догори ногами, найстарших слуг зі служби понаганяв* (1950, II, с. 115).

Окрему підгрупу становлять дієслова з дистрибутивним відтінком, що реалізують сему ‘переміщення суб’єкта з метою побувати по черзі в багатьох місцях, досягти вичерпної реалізації відповідної дії – переміщення’: (*вібїгати, вігасати, вілазити, віїздити*), напр.: *Віїздив-таки пан усі кутки й закутки* (1950, II, с. 118).

Ці дієслова знаходяться на перетині двох сем – дистрибутивної та локативної (перемістити що-небудь з одного місця в інше), тому становлять периферію аналізованої ЛСГ;

б) дистрибутивної дії, що ідентифікується в лексико-семантичній системі української мови на основі критерію ‘можливість уживання доконаних (рідко – недоконаних) перехідних дієслів із множинним об’єктом у ролі додатка або можливість неперехідних дієслів виражати дистрибутивну дію багатьох суб’єктів’. С. Соколова уточнює, що така “дія охоплює певну (велику) кількість об’єктів або суб’єктів, роз’єднаних у просторі або / та часі, по черзі, один за одним” [6, 135]. Дистрибутивне значення реалізують дієслова з префіксами *пере-*, *по-*. Суб’єктами переміщення є істота або певний предмет, які здатні переміщуватися (*позаходити, позабігати, попритягувати, попірходити*), напр.: *Перстїнь той попереносив їх обоє з міста до міста в одній хвилі, без труду і клопотів...* (1950, III, с. 164);

в) дистрибутивно-сумарної дії, що виражається префіксом *об-*. З аналізу лінгвістичного фактажу випливає, що в складі одиниць цієї ЛСГ функціонують перехідні дієслова різноспрямованого руху доконаного / недоконаного виду зі значенням охоплення дією певної площі або всіх об’єктів (*обшукати, облазити, об’їздити* (усі села)): *Я поклав собі під різними постатями обходити свій край, помагати, чим можна, своєму народові* (1951, V, с. 37);

г) гранично-кількісної дії, яка представлена формальним показником – конфіксом *на-* ... *-ся* і реалізує сему ‘максимальне задоволення потреби істоти в русі, переміщенні’ (*наешитатися, натупатися, натоптатися, накататися, наблукатися*). Напр.: *Що вже наешиталися ми за день* (1977, IX, с. 321);

д) підсилювально-інтенсивної дії на позначення семи ‘рух суб’єкта в різних напрямках із досягненням найвищої міри в розвитку дії’. На словотвірному рівні формальним показником є конфікс *роз-* ... *-ся*. Одиниці цієї ЛСГ відображають ситуацію активного (зі значенням інтенсивності) переміщення або пересування тіл у невизначеному напрямі (*розлітатися,*

розгасатися, розбігатися, розходитися, роз'їздитися), напр.: *Пустуючи, розбігався нараз вітрець теплесенький* (1955, IV, с. 282);

е) вичерпно-результативної дії, яка вказує на перенасичення, перевтому її виконавця. Це значення властиве неперехідним дієсловом руху, переміщення (*убігатися, уїздитися, угасатися*), напр.: *Його [Бориса] очі слідили за роями дрібних зеленкуватих та золотожовтих здирок, що плавали по воді, пхалися до берега, уганялись за комариками та частенько аж над воду підкидувалися* (1950, III, с. 450).

Дієслівні одиниці на позначення руху з відтінком миттєвості, однократності дії в українській мові займають периферійне місце, оскільки їх ЛСГ невелика. Це значення на словотвірному рівні репрезентоване суфіксами *-ну-*, *-ону-*. Дієслова з однократним значенням без винятків мають форму доконаного виду, загальне граматичне значення якого стилізує дію як цілісну, завершену подію, не вказуючи на ступінь тривалості. Однак фактичний матеріал свідчить, що дія, на позначення руху, триває на часовому відліку довше, ніж мить. Тобто, семантика не всіх дієслів з однократним значенням містить указівку на миттєвість або моментальність дії, напр., *Патер, тремтячи і блідий, схилився і шмигнув у ліс* (1950, II, с. 162).

Отже, лексико-семантична група дієслів руху з аспектуальним значенням активізує значеннєві характеристики кількості як міри вияву тієї чи іншої тривалості дії в часових межах і з певною ознакою інтенсивності.

У художніх текстах І. Франка спостерігається активніше вживання дієслівних дериватів руху з просторовим значенням. Очевидно це зумовлено стильовими особливостями взятих для аналізу текстів: сфера побутування дієслів руху з аспектуальним значенням – це розмовна лексика, що простежується у невеликих літературних жанрах – в оповіданнях, які не були спеціальним предметом дослідження.

У множині дієслівних лексем вирізняється значне з кількісного погляду угруповання одиниць – носіїв вираження константи «рух, переміщення». Воно репрезентоване двома лексико-семантичними групами: безпрефіксними дієсловами на позначення перебігу односпрямованого / різноспрямованого руху та префіксальними дієслівними одиницями з указівкою на вираження просторових характеристик та аспектуальних значень похідними дієслівними дериватами руху, переміщення суб'єкта / об'єкта в просторі.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 1965.
2. Варакин Л.А. Семантический аспект русской глагольной префиксации. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1996. – 179 с.
3. Городенська К.Г. Префікси і префіксоїди в українській мові // Мовознавство. – 1986. – № 1. – С. 36 – 41.
4. Ільїн В.С. Префікси в сучасній українській мові. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 167 с.
5. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
6. Соколова С.О. Префіксальний словотвір у сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 2003. – 283 с.

Джерела:

1. Франко І. Твори: В 20 т. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – Т.2: Оповідання. – 434 с.
2. Франко І. Твори: В 20 т. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – Т.3: Оповідання. – 492 с.
3. Франко І. Твори: В 20 т. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1951. – Т.5: Повісті. – 490 с.
4. Франко І. Твори: В 20 т. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1955. – Т.6: Поетичні переклади. – 461 с.
5. Франко І. Мойсей / За ред. Ю. Шевельова. – Нью-Йорк, 1968. – 155 с.
6. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 5: Поезія. – 379 с.
7. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 9: Поетичні переклади та переспіви. – 527 с.
8. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 14. – 501 с.
9. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 17: Повісті. – 501 с.
10. Франко І. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 2: Оповідання. – 495 с.

Т.С. Слободинська

МОВНА КАТЕГОРІЯ ТАКСИСУ В КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТІ

У передмові до „Избранных работ» Р.О.Якобсона зазначено, що категорію таксису дослідник виділив як одну з дієслівних категорій у загальній системі значень дієслова [5, 19]. Проте аналіз відомої праці Р. Якобсона 1957 року доводить, що автор не обмежується тільки дослідженням семантики дієслова, а вибудовує більш загальну лінгвістичну теорію предикації, у якій аналізуються способи реалізації предикативної функції різними мовними засобами. Відповідно, функціонально-семантична категорія таксису (як і інші подібні категорії) характеризує не власне дієслово, а систему компонентів поліпредикативного комплексу [2, 234]. Звідси випливає, що обмежена морфологією дієслова категорія таксису, яку подали у своїх працях Ахманова О.С., Бархударов Л.С., Поздєєв М.М., Сильницький Г.Г., Смирницький А.І. та ін., вже від початку є неповною.

Перспективу розвитку має системна функціонально-семантична концепція таксису, основні положення якої виклав сам Р. Якобсон, а подальша її розробка пов'язана з дослідженнями Ленінградської школи функціональної граматики Маслова – Бондарка. Переваги цієї концепції у порівнянні з морфологічною полягають у наступному:

а) в аспекті семантики аналізується уся сфера таксисних відношень, а не тільки відношення часової попередності;